

Sodniške insignije v evropskem pravnem izročilu

Uvod

Ko človek doseže meje razumskega vpogleda v zakonitosti sveta, začne posegati po mističnem – podobah, atributih, alegorijah, simbolih.¹ Komaj kateri pravni institut je v evropski idejni zgodovini dosegel podobno stopnjo misterioznosti kot pravna oseba. Ta abstraktni institut odpira nove razsežnosti, ko želimo pojasniti pravno subjektiviteto države. Čeprav nekaj izhodišč za konceptualizacijo države kot pravne osebe ponujajo že antični rimski pravni viri,² je vprašanje zaposlovalo predvsem srednjeveške in novoveške učene juriste, dokončno pa ga je razrešila pandektistika v 19. stoletu. Že v visokem srednjem veku se je postavilo vprašanje, kako neukemu ljudstvu na sorazmerno enostaven način pojasniti kontinuiran obstoj državne oblasti po vladarjevi smrti. Upoštevati namreč moramo, da je tedaj prevladovalo tako imenovano personalno pojmovanje državne oblasti, kar naj bi pomenilo, da je država istovetna z vladarjevo osebo. Izhodišče naše razprave naj nudi pripoved o dogodkih, ki so se leta 1025, po smrti svetega rimskega cesarja in italijanskega kralja Henrika II., odvijali v lombardijskem mestu Pavia.

Ko je pavijsko meščanstvo slišalo, da je cesar in kralj umrl brez naslednika, so začeli pleniti pavijsko kraljevo palačo (pfalco). Pri tem so se sklicevali na to, da je vladar umrl in da s svojim ravnanjem niso mogli nikomur prizadejati krivice. Palača naj bi bila po njihovem prepričanju brez lastnika. Henrikov naslednik Konrad II. je ob ekscesu pavijske drhali pomenljivo odgovoril: »Če kralj umre, kraljestvo ostane enako, kot ostane ladja, katere kapitan pade.«³

¹ Erler, *Körperschaftssymbolik* (1978), 1155 ss.

² O tem pregledno Kaser, *Das römische Privatrecht, Erster Abschnitt: Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht.* (1971), § 72.

³ *Dicebant Papienses: Quem offendimus? Imperatori nostro fidem et honorem usque ad terminum vitae suae servavimus; quo defuncto cum nullum regem haberemus, regis nostri domum destruxisse non iure accusabimur.* (»Prebivalci Pavijske so dejali: »Koga smo užalili? Našemu cesarju smo vse do poslednjega trenutka (njegovoga) življenja izkazovali zvestobo in čast. Ko pa je umrl, kralja nismo imeli več in zato nas krivično obsojajo, da smo razdejali domovanje našega kralja.«) Konrad jim je odvrnil: *Scio, inquit, quod domum regis vestri non destruxistis, cum eo tempore nullum haberetis; sed domum regalem scidisse, non valetis inficiari. Si rex periit, regnum remansit, sicut navis remanet, cuius gubernator cadit. Aedes publicae fuerant, non privatae; iuris erant alieni, non vestri. Alienarum autem rerum invasores regi sunt obnoxii. Ergo vos alienae rei invasores fuistis, igitur regi obnoxii estis.* (»Vem', je rekel, »da niste uničili domovanja vašega kralja, ker takrat niste imeli nobenega kralja; toda, da ste uničili kraljevo palačo, ni mogoče zanikati. Če kralj umre, kraljestvo ostane, tako kot ostane ladja, katere kapitan pade. Stavba je bila javna in ne zasebna; pravice do nje je imel tretji, ne vi. Napadalci tuje lastnine so zavezani kralju. Ker ste si kot napadalci vzeli tujo stvar, ste zavezani kralju.«) Bresslau (ur.), *Wiponis gesta Chuonradi II. ceteraque quae supersunt opera* (1878), 22.

Konrada II. štejejo za idejnega očeta teze o transpersonalni naravi državne oblasti, ki je poslej prevladovala tudi v politični filozofiji.⁴ Država z vladarjem ni istovetna in od njega obstaja povsem neodvisno. Po mnenju Ernsta Kantorowicza naj bi visoki srednji vek zaznamovala misel, da po vladarjevi (kraljevi) smrti umre le eno izmed njegovih dveh teles, tako imenovano *body natural*, medtem ko njegovo »politično telo« (*body politic, corpus politicum*) nadaljuje posmrtno življenje.⁵

Da bi ljudem približali težko doumljivo politično-teološko teorijo, so »politično telo« opredmetili v vladarskih insignijah, kot so krona, vladarsko jabolko, žezlo in prestol.⁶ Insignije (lat. *insigne, -is, n*, znak oz. znamenje) lahko opredelimo kot vidna znamenja, ki nosilca neke funkcije na enoznačen način karakterizirajo, ga razločujejo od drugih in dostojanstveno povzdigujejo. Insignije so torej utelešale nevidno kontinuiteto državne oblasti po vladarjevi smrti⁷ in na svojevrsten način nadomeščale teorijo o pravni subjektiviteti države, ki se je teoretsko izoblikovala šele v 19. stoletju.⁸

Sveti rimski cesar Karel VI. na mrtvaškem odru (1740), obdan z vladarskimi insignijami, ki simbolizirajo kontinuiteto državne oblasti po vladarjevi smrti. (Akwarel na pergamentu, Hofburg, Predsedniška pisarna, Dunaj)

⁴ O prehodu od personalnega k transpersonalnemu pojmovanju vladarske oblasti gl. Beumann, *Transpersonale Herrschaftsvorstellungen* (1972).

⁵ Kantorowicz, *The King's Two Bodies* (1997), 7 ss.

⁶ O vladarskih insignijah gl. Erler, *Reichsinsignien, Reichskleinodien* (1990), 638.

⁷ Schäfer, *Imperii insignia* (1989), 20: »Die Konstanz der Herrschaft war vielmehr in den immer gleich bleibenden Insignien verkörpert.« Prim. Stollberg-Rilinger, *Des Kaisers alte Kleider* (2008), 60.

⁸ Državo je kot pravno osebo opojmil göttingenski profesor Wilhelm Eduard Albrecht leta 1837 v recenziji Maurenbrecherjevega dela *Grundsätze des heutigen Staatsrechts*. O tem Uhlenbrock, *Der Staat als juristische Person. Dogmengeschichtliche Untersuchung zu einem Grundbegriff der deutschen Staatsrechtslehre* (2000).

Toda insignije kot oblastna znamenja niso bile omejene na reprezentacijo vrhovne oblasti, temveč se je njihova raba premikala tudi na nižje stopnje. Vladar je po srednjeveški politični filozofiji sicer veljal za vrhovnega sodnika, vendar je smel svojo sodno regalijo (*iurisdictio*) delegirati na nižjo raven.⁹ Razumljivo je, da je moral vladar na sodnike delegirati tudi znamenja svoje pravosodne oblasti. Tako je denimo ob ustanovitvi Državnega komornega sodišča leta 1495 cesar Maksimilijan tedanjemu komornemu sodniku grofu Eitelriedrichu von Zollernu slovesno izročil iz orehovine izdelano palico kot simbol vladarske oblasti, ki pa se je tedaj deloma prenesla na sodnike.¹⁰ Sodniške insignije so torej imele podobno idejnozgodovinsko logiko kot vladarske. Enako kot cesar po kronanju je bil zgolj sodnik tisti, ki je na podlagi investiture legitimno posedoval dodeljena znamenja delegirane sodne oblasti.¹¹

Kljub razvejanosti in mnogoterosti pravosodnih instanc kontinentalne Evrope predkodifikacijske dobe se sodniške insignije, med katere uvrščamo sodniško palico, sodniški meč, sodniški stol, sodniški ornat in knjigo, kažejo v presenetljivo ubrani podobi.

Insignia magistratus v antičnem Rimu

Pred prikazom srednjeveškega in novoveškega razvoja in simbolike sodniških insignij si je smiselno ogledati nekaj antičnih stališč o njihovem pomenu. Od rimskega državljana se je pričakoval dostojen odnos do magistratov, predstavnikov »izvršilne veje« rimske republike. Ko je zagledal magistrata, se je od Rimljana pričakovalo, da razjaše konja, sname pokrivalo in stopi ob stran, s čimer mu je izkazal dolžno spoštovanje.¹² Jurist Ulpijan je v 6. knjigi komentarja pretorskega edikta opisoval, komu zaradi varstva magistratovega dostojanstva ni bilo dovoljeno nastopati pred pravosodnim magistratom – pretorjem.¹³ »Pretor zavrača postuliranje tistega, ki je na obe očesi slep, kajti ta ne more videti in častiti magistratovih insignij.«¹⁴ Ulpijan je imel pri tem v mislih predvsem snop butar s sekiro, togo, liktorje in kurulski sedež.¹⁵ Magistrat je lahko svojim aktom podelil pravno zavezujoče učinke izključno ob spremljavi insignij.¹⁶

⁹ Pravosodno oblast so šteli med *regalia minora*. Le-te je bilo mogoče delegirati na nižjo raven. Gl. Vorburg, *Encyclopaedia iuris publici, privative, civilis, criminalis, feudalis* (1640), 354: *Iurisdictio inter regalia minora connumerantur*. O tem Wegener, *Regalien* (1990), stolp. 471–478.

¹⁰ Kissel, *Die Justitia, Reflexionen über ein Symbol und seine Darstellung in der bildenden Kunst* (1997), 108; Schild, *Die Geschichte der Gerichtsbarkeit* (2003), 132. O tem tudi Amira, *Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik* (1909), 87. Prim. Grimm, *Deutsche Rechtsaltertümer*, 761 ss, r. št. 15.

¹¹ Fillitz, *Die Insignien und Kleinodien des Heiligen Römischen Reiches* (1954), 6; Köbler, *Bilder aus der deutschen Rechtsgeschichte* (1988), 161.

¹² Seneca, *Epistula* 63, 10: *Si consulem videro aut praetorem, omnia quibus honor haberi honori solet faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam*.

¹³ Ulp. D. 3, 1, 1 pr.

¹⁴ Ulp. D. 3, 1, 1, 5: *... dum caecum utrisque luminibus orbatum praetor repellit: videlicet quod insignia magistratus videre et revereri non possit*.

¹⁵ Otto, *De jurisprudentia symbolica exercitationum trias* (1730), 169: *Insignia illa, ut fasces, securae, selam curulem, togam praetextam, lictores & tribunal ...*

¹⁶ Schäfer, *Imperii insignia* (1989), 20.

Pretor sedi na kurulskem sedežu
(*pro tribunali*), obdan z liktorji.
Schäfer, *Imperii insignia*.
Sella curulis und fasces. Zur
Repräsentation Römischer
Magistrate (1989), tabla 95.

Najpomembnejši atribut magistratske funkcije je bil slonokoščeni kurulski sedež (*sella curulis*), ki naj bi ga Rimljani prevzeli od Etruščanov.¹⁷ Etruščanski kralj je poleg tega posedoval še zlato venec (*corona etrusca*), zlato ogrlico, z zlatimi nitmi sešito zgornje oblačilo, togo s purpurnim robom (*toga praetexta*). Nosil je slonokoščeno žezlo s podobo orlove glave (*scipio eburneus*), spremljalo ga je osem liktorjev, ki so nosili dvorezno sekiro s svežnjem šib ter s tem simbolizirali kraljevo izvršilno in sodno oblast.¹⁸ Etruščanske prvine znamenj državne oblasti so se ohranile tudi v obdobju rimske republike. Do kurulskega sedeža so bili upravičeni višji magistrati – diktator in poveljnik konjenice, *interrex*, konzul, pretor, edil, mestni prefekt, v provincah provinciálni upravitelj in prokonzul.¹⁹ Magistrate so spremljali liktorji, oboroženi s *fasces*, ki so jim kot znamenja prisilne oblasti nad življenjem in smrtjo dodali še sekiro. Sekira naj bi bila v sveženj šib zvezana prav zato, da liktorji (zunaj mestnega obzidja) ne bi nepreudarno izrekli smrtne kazni.²⁰

¹⁷ O etimologiji izraza poroča starinoslovec Gelij (Atiške noči 3, 18, 4): »V starih časih so namreč senatorje, ki so imeli kurulske magistrature, v znak časti vozili v senat z vozom (*in curru*), na katerem je bil sedež (*sella*), in zato so se imenovali ‚kurulski‘ senatorji. Senatorji, ki še niso imeli kurulske magistrature, pa so hodili v senat peš, in so se zato tisti, ki niso imeli višjih časti, imenovali ‚pešci‘ (*pedarii*).«

¹⁸ Gl. Strabon, *Geographica* 5, 2, 2; Liv. *Ab urbe condita* 1, 8, 3. Bratož, *Rimska zgodovina* (2007), 41.

¹⁹ Otto, *De jurisprudentia symbolica exercitationum trias* (1730), 238; Schäfer, *Imperii insignia* (1989), 19.

²⁰ Cujacius, *Iacobi cviacii i.c. praeclarissimi, observationvm et emendationvm libri XXVIII* (1598), obs. Lib. 26, cap. 38, in obs. Lib. 20, cap. 37.

Insignia iudicis v srednjem in novem veku

Sodniška palica

Najpomembnejša sodniška insignija je bila sodniška palica oziroma sodniško žezlo.²¹ Rimski viri je sicer ne omenjajo. Njena pojavnost je dediščina partikularne pravne tradicije,²² ki ima zametke v orientalskih kulturah.²³ Razvila naj bi se iz povsem praktičnih potreb zgodnesrednjeveškega potujočega (»peripatetičnega«) sodnika, ki mu je bila palica pomembna opora pri njegovem premikanju po teritoriju.²⁴ Med najstarejšimi srednjeveškimi viri naj bi sodniško žezlo (*sceptrum aequitatis*) omenjal Alkuin iz Yorka v svojem Dvogovoru o retoriki in vrlinah: »Ali imajo insignije vsi izmed njih? Imajo. Sodnik mora biti oborožen z žezlom pravičnosti, tožilec je opasan z šibrovko hudobije, obtoženec opremljen s ščitom pietete, priče s trobento resnice.«²⁵

Sodniška palica je bila v razkošnejših izvedbah okronana s stilizirano lilijo,²⁶ ki je simbolizirala sodniško milost.²⁷ Najdejo se tudi trolistni in krožni zaključki, palme,²⁸ zvezde, roka pravice (*main de justice*) ali grbi.²⁹ Okrasje (podobe svetnikov, Justicije, grbov, napisi imen sodnikov) praviloma srebrnih ali vsaj posrebrenih sodnih palic, ki so v 16. in 17. stoletju nadomestile preproste lesene palice bele barve, je napovedovalo tudi njihovo novo ime – sodniško žezlo.³⁰

Rabo sodniške palice je natančno določalo kar nekaj pravnih norm, ki so veljale na današnjem slovenskem ozemlju. Da jo je moral sodnik ves čas sojenja držati sta določala *Constitutio Criminalis Carolina*³¹ in Ljubljanski pravosodni

²¹ Gl. izraze v različnih jezikih – nem. *Blutstab, Richterstab, Gerichtsstab, Richtstab*; staronem. *des gerichtes staf, richtstaf, schrankenstap*; lat. *baculus judicarius, baculus iudicii, sceptrum, festuca*; fr. *baston judicial*; špan. *la vara de la justicia*; niz. *roede van justicie*. O tem Amira, *Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik* (1909), 85. Zanimivo je, da se v sodnih protokolih sodnik omenja kot *Stabhalter*. Schott, *Der Gerichtsstab – aus den Rechtsquellen der Herrschaft Ebringen in Vorderösterreich* (2017), 388.

²² Stryk, *Dissertationum Juridicarum Francofurtensium de selectis utriusque juris materiis*, Vol. III (1838), r. št. 28.

²³ Omenja jo že devterokanonično Jeremijevo pismo. JerP 1,13: »Marsikateri ima celo žezlo kakor sodnik v deželi, vendar ne more usmrtiti nikogar, ki se je pregrešil proti njemu.«

²⁴ Köbler, *Bilder aus der deutschen Rechtsgeschichte* (1988), 161.

²⁵ Alcuin, *Dialoga de rethorica et uirtutibus: An insignia [sua] singuli ex illis habent? Habent. Iudex scepro aequitatis armandus est, accusator pugione malitiæ, defensor clypeo pietatis, testes tuba ueritatis*.

²⁶ Lilija (*fleur-de-lys*) je bila simbol moči, miru in še posebej milosti. Kissel, *Die Justitia, Reflexionen über ein Symbol und seine Darstellung in der bildenden Kunst* (1997), 116.

²⁷ Ebel, Fijal, Kocher, *Römisches Rechtsleben im Mittelalter* (1988), 42; Kocher, *Zeichen und Symbole des Rechts* (1992), 142.

²⁸ Palmina veja je bila, zlasti v nabožni umetnosti, simbol miru, milosti in pravičnosti. Kristus, ko je prikazan kot sodnik, je upodobljen z mečem in palmino vejico. Kissel, *Die Justitia, Reflexionen über ein Symbol und seine Darstellung in der bildenden Kunst* (1997), 116.

²⁹ Carlen, *Stab* (1990), stolp. 1843; Schild, *Die Geschichte der Gerichtsbarkeit* (2003), 38, slika 59.

³⁰ Nabergoj, Vidmar, Milić, *Dieses Gericht swert hat lasen mahen ... O insignijah ptujskega mestnega sodnika* (2003), 81.

³¹ Čl. 82 CCC.

Lomljenje sodne palice.
Relief na novi mestni hiši
v Hannoveru.
(Vir: Wikimedia Commons)

Sedem smrtnih grehov
in štiri zadnje stvari
(Hieronymus Bosch, ok. 1500).
Avaricia – pohlep. Podkupljivi
sodnik sedi, nosi sodniško palico,
predenj je postavljena knjiga.
Na videz pazljivo posluša eno
stranko, z drugo roko se pohlepno
steguje za novci.
(Vir: Wikimedia Commons)

red (1638).³² Pokončna drža sodniške palice je bila konstitutivna prvina postopka, kar je pomenilo, da sodna ravnanja načeloma niso bila veljavna, če sodnik ni upošteval predpisane drže.³³ Če je palico spustil na tla, je s tem nakazal, da je postopek končan. Ponekod so na sodniško palico kot na posebno draginjo tudi prisegali (tako imenovana prisežna palica).³⁴

Od *sodniške* palice (oziroma žezla), ki je imela ceremonialno naravo, je treba ločiti *sodno* palico, ki so jo uporabljali v kazenskih postopkih in je bila redoma lesena.³⁵ V kazenskih zadevah je prelom sodne palice pomenil starodaven simbolni akt, s katerim je sodnik pokazal, da bo izrekel obsodilno obsodbo, ki bo obsojencu vzela življenje.³⁶ Dolenc je poročal, da se je na Slovenskem uveljavil običaj, da je »krvni sodnik po izvršenem poslovanju, polnem groze in nesmiselnosti, ovil sodbeno listino, na kateri je bila zapisana smrtna obsodba, okoli palice in jo tako ponesel iz posvetovalnice na kraj, kjer se je izvršila eksekucija smrti.«³⁷ Akt preloma sodne palice v malefičnih zadevah so urejali Bamberški malefični red, *Constitutio Criminalis Carolina*³⁸ kot tudi na današnjem slovenskem ozemlju neposredno veljavna Red za štajerska deželjska sodišča (1574)³⁹ in Ljubljanske Malefične svoboščine (1514).⁴⁰ V zvezi s tem aktom so se v nemščini ohranili številni pregovori, denimo: »*Das Urteil ist gesprochen und der Stab zerbrochen.*« (Sodba je izrečena in palica prelomljena.)

³² Gemeiner Statt Laybach New Reformierte Gerichts Ordnung (1638), s. v. *Von Ubergaben*. O uporabi sodniške palice na gorskih pravdah gl. Dolenc, Simbolična dejanja in izražanja med Slovenci (1938), 245.

³³ Še leta 1770 naj bi avstrijsko Vrhovno sodišče (*Oberste Justizstelle*) poudarilo uporabo sodniške palice v kazenskem postopku, ker da gre za konstitutivni element sojenja. Kocher, *Zeichen und Symbole des Rechts* (1992), 142.

³⁴ Glej npr. kranjsko prisežno besedilo: *Jest Vafß opomenim, da Vy wote pouedalli. per thi teleßni Rotwi, khatero Ste Vy gori Vfdignenimj prftmi, najchemu gofpodj Khreillu, defchelfkhimo Viuodj, Jenu thimu gmein meftu perjeglj. Jenu Sturilj, tho. khar ye Vom Vedetfch. olli Veftnu, Vtich rezhech, Sa khatere Vy wodete Vprafchanj, da wodete pravo Reßnitzo pouedallj, Jenu [kha]falli, Nicomer khlubi. olli khfchallimu, ja enerj peryafni, olli Souwrafschtua, Sa obeniga daru. olli Vßchitckha vollo, Jenu, Sa obene Rezhi volo nickhar, Temetfch ozhte pravo Reßnizo pouedati, per vafchi dufchi, Khokher vy tega ozhte prutj Wogu vjchiti, Jenu Sefyte na to Richtno palizo, fduema perftama. KRA-4 (dostopno na spletni strani: Golec, Ogrin, Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja (2011-05-31): <https://nl.ijs.si/e-zrc/prisege/html/KRA-1-4.html>). Prisežno funkcijo sodniške palice v mikrostudiji na primeru gospodarstva Ebringen preučuje Schott, *Der Gerichtsstab – aus den Rechtsquellen der Herrschaft Ebringen in Vorderösterreich* (2017), 386–403.*

³⁵ Nabergoj, Vidmar, Milić, *Dises Gericht swert hat lasen mahen ... O insignijah ptujskega mestnega sodnika* (2003), 81.

³⁶ Ob prelomu palice naj bi sodnik izrekel naslednje besede: »*Nun helf dir Gott, ich kann dir nicht mehr helfen.*« O tem Carpzov, *Practicae novae Imperialis Saxonicae Rerum Criminalium* (1723), 260, r. št. 36 s; Beck, *Diss. de solenni fractionis baculi ritu in exequenda supplici extremi sententia* (1732); Amira, *Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik* (1909), 84 ss; Moeller, *Die Rechtssitte des Stabbrechens* (1900), 27–115.

³⁷ Dolenc, Simbolična dejanja in izražanja med Slovenci (1938), 246.

³⁸ Čl. 96 CCC.

³⁹ Red v 27. clen Reda za štajerska deželjska sodišča odreja, da mora sodnik sodno palico po izreku obsodilne sodbe *sede* prelomiti (*Item wann der Beklagt / mündlich zu peinlicher straff verurthailt wirdt / Soll der Richter an der sitzunden Richtstat / sienen Stab zerbrechen ...*) Edicija: Des Löblichen Fürstenthumbs Steyer Landt- und Peindlich Gerichts Ordnung (1575), 42.

⁴⁰ Fol. 6v Ljubljanskih Malefičnih svoboščin: »[I]n kar je večina razsodila, naj (da) vsak sodnik pred rotovžem v navzočnosti hudodelca javno prebrati, skupaj s (storilčevim) priznanjem in s sodbo, nato naj zlomi sodno palico (*den gerichtstab prechen*) (in) hudodelca izroči rablju.« Edicija: Kambič, Budna Kodrič, (ur.), *Malefične svoboščine Ljubljančanov 1514* (2005).

Pilatovo umivanje rok na severni steni župnijske cerkve sv. Andreja v Vratih-Megvarje (Thörl-Maglern-Greuth) pri Beljaku.

Slikar Tomaž iz Beljaka je okoli leta 1527 prizor Kristusove obsodbe na smrt prikazal s prelomljeno sodno palico na tleh pred Pilatom, ki v svojstvu sodnika nosi rdeči sodniški ornat, pokrivalo in sedi na vzvišenem sodnem stolu.

(Vir: Wikimedia Commons)

Najmlajša omemba preloma sodne palice je v Terezijanskem kazenskem zakoniku (1769), kjer je v 1 § 43 člena (izvršitev sodbe) navedeno, da sme sodnik, potem ko javno prebere sodbo, *zlomiti palico*, kjer je to še običajno, *nato vstane* ter spremlja obsojenca, ko tega odvedejo na morišče.⁴¹

⁴¹ Čl. 43 §4 Constitutio Criminalis Theresiana: »Daß der Richter, nachdem er an dem wirklichen Richttag (welches ein Werktag seyn sollte) vor der Volkmenge nach nochmalig-öffentlicher Ablesung des Urtheils den armen Sünder dem Freymann übergeben hat, den Staab (wo es also herkömmlich ist) zerbreche, sodann aufstehe, und entweder selbst sich an den Richtplatz verfüge oder eine andere Gerichtsperson dahin abordne welche Acht gebe, damit das Urtheil nach seinem Inhalt vollzogen werde ...«

S slovenskega ozemlja se je ohranilo kar nekaj sodniških palic (žezel) in sicer iz obdobja med 15. in 19. stoletjem. Najstarejša med njimi je palica ljubljanskega mestnega sodnika Leonharda Praunspergerja iz srede 15. stoletja, ki na spiralno ovitem traku nosi napis *Salve sancta iusticia* (»Pozdravljena, sveta pravičnost«).⁴²

Sodniški meč

Sodnik je v nekaterih srednjeveških iluminacijah prikazan s sodniško palico, drugod s sodniškim mečem. Upodobitve meča v sodnikovih rokah se začnejo pojavljati šele v visokem srednjem veku.⁴³ Meč je simboliziral delegacijo krvnosodne oblasti na sodnika, medtem ko je sodniška palica predstavljala širše sodnikovo pooblastilo. Stryk je ugotavljal, da je palica simbolizirala nižje sodstvo (*causae minores*), meč pa krvno sodstvo (*causae maiores*).⁴⁴ Vsaj v krvnosodnih zadevah je sodniški meč izpodrinil palico kot sodniško insignijo,⁴⁵ kar je razvidno tudi v poimenovanju krvnosodne pravice, ki se redno omenja kot »pravica meča«, *ius gladii*.⁴⁶ *Constitutio Criminalis Carolina* je uporabo sodniškega meča v kazenskih postopkih izrecno predpisala v 82. členu V nekaterih nemških deželah se je prisotnost palice oziroma meča v sodnikovih rokah pri krvnosodnih procesih zahtevala do konca 18. stoletja.⁴⁷ Med zasedanjem v krvnosodnih postopkih je sodnik po nekaterih virih meč postavil na tla, drugod ga je nosil skupaj s sodniško palico.⁴⁸

Najstarejši ohranjeni sodniški meč (skupaj s sodniško palico) z današnjega slovenskega ozemlja datira v leto 1555. Izdelati ga je dal ptujski mestni sodnik Jakob Ris.⁴⁹

⁴² Palica na zaključku nosi signaturo L/P RICHT (Lenart ali Leonhard Praunsperger, ljubljanski sodnik 1497/98). Nabergoj, Vidmar, Milič, Dises Gericht swert hat lasen mahen ... O insignijah ptujskega mestnega sodnika (2003), 74; o sodniških palicah na Štajerskem poroča Baltl, *Rechtsarchäologie des Landes Steiermark* (1957), 46–48.

⁴³ Von Schwerin, *Zur Herkunft des Schwertsymbols* (1939), 326 s; Kissel, *Die justitia* (1997), 104.

⁴⁴ Stryk, S., *Dissertationum Juridicarum Francofurtensium de selectis utriusque juris materiis*, Vol. III (Fifrence, 1838), r. št. 35.

⁴⁵ Schild, *Folter, Pranger, Scheiterhaufen. Rechtsprechung im Mittelalter* (2010), 60.

⁴⁶ Ob tem je treba razlikovati med rabljevim mečem (Richtsschwert) in sodnim mečem (Gerichtsschwert). Rabljev meč so uporabljali za izvrševanje smrtne kazni, sodni meč pa je bil ceremonialni meč in kot tak del sodnikovih insignij. Leiser, *Richtschwert* (1990), 1060 s; Schild, *Die Geschichte der Gerichtsbarkeit* (2003), 72, ki navaja kot značilnost močno tabuiziranega sodniškega meča napise, s katerimi so rablji želeli razbremeniti svojo vest: »An Gottes Segen ist alles gelegen«; »Die Obrigkeit steueret dem Unheil, ich exequire ihr Ends Uhrtheil«; »Fiat Justitia aut periat Mundus«; »Firch Got und lieb das Recht, so sein die Engel deine Knecht«. Gl. tudi fotografije sodnih mečev na str. 79–81.

⁴⁷ Döhring, *Geschichte der deutschen Rechtspflege* (1953), 217.

⁴⁸ »Uff seiten des Richters aber ist in acht zu nehmen / daß derselbe ein blosses Schwerdt oder Stab in der rechten Hand habe / welches nach eines jeden Gerichts Gewonheit zu practiciren, denn an etlichen Oertern auch der Richter beedes zugleich nemlichen einen Stab und blosses Schwerdt pfeget in Händen zu haben.« Carpvov, B., *Peinlicher sächsischer Inquisition- und Achts-Proceß* (1673), 167, IV. Gl. tudi Döhring, *Geschichte der deutschen Rechtspflege* (1953), 219.

⁴⁹ Več o tem Nabergoj, Vidmar, Milič, Dises Gericht swert hat lasen mahen ... O insignijah ptujskega mestnega sodnika (2003), 110.

Zasedanje mestnega
sodišča v Herfordu,
Severno Porenje –
Vestfalija (ok. 1375).
Na mizi sta sodniški meč
in svetinja (relikviarij),
na katero so prisegale
stranke.
Mestni arhiv v Herfordu.
(Vir: Wikimedia
Commons).

Detajli s sodniških mečev;
 Bavarski narodni muzej.
 Napisi: »S. Maria, Hilf. Ora pro nobis. Fiat Justiciat er verbum Caro factum est. Periet Muntis.«;
 »Jvstitia. Ich stehe Ich hoffe nebst gott zu Richten Recht. Jesus Christus Du bist der Richter und ich der Knecht.«;
 »O herr nimm Dissen armen Sünder auff in Dein Reich Damit er kan selig werden vor einem glücklichen Strich.«
 Zbirka Die rechtsarchäologische Sammlung Karls von Amira (1848-1930) (<https://amira.digitale-sammlungen.de/blaetter/blatt.php?id=27>)

Sodniški stol

Tudi stol je prastari simbol sodne oblasti.⁵⁰ Že v rimskih pravnih in literarnih virih zaznamo pravilo, da je moral rimski pretor ob izvrševanju pravosodne funkcije sedeti na kurulskem stolu – *pro tribunali*.⁵¹ Podobno je veljalo za rimske sodnike (*iudices*), ki pa za razliko od pretorja niso bili magistrati, pač pa s pretorjevim dekretom v konkretnem sporu pooblašteni laiki. Posledično

niso sedeli na kurulskem stolu, marveč na stolu, ki je spominjal na klop in tako kazal na podrejenost sodnikove funkcije (*subsellium*).⁵² Tudi v obdobju cesarskega kognicijskega postopka so sodniki, tedaj že državni uradniki, med sojenjem smeli sedeti, medtem ko so odvetniki morali stati.⁵³

V srednjeveških iluminacijah je sodniški stol običajno dvignjen od tal sodne dvorane. Ker je bil neredko postavljen pod stiliziran baldahin, je spominjal na vladarjev tron. Za razliko od sodnika, ki je moral sedeti na stolu, so morali prisledniki po partikularnopravnih virih sedeti na klopi.⁵⁴ V sodnem redu vestfalskega mesta Soest je bila natančno predpisana celo sodnikova drža: »Sodnik naj sedi kot čemerni lev, prekriža naj desno nogo čez levo, in če ne more pravilno presoditi zadeve, naj trikrat premisli.«⁵⁵

Obtoženec stoji s prekrižanimi rokami pred sodnikom, ki sedi s prekrižanimi nogami. Sodnik nosi sodniško palico, med nogami ima postavljen meč. Cod. Johannis Notarii 1365 Fol 6. Die rechtsarchäologische Sammlung Karls von Amira (1848–1930) (<https://amira.digitale-sammlungen.de/blaetter/blatt.php?id=456>).

⁵⁰ Nem. Richterstuhl, Richtgesäß; lat. *sedes (judiciaria), sella, thronus, cathedra*. Iz angleške pravne zgodovine je znano, da so kraljeva sodišča dobila ime po sedenju (*King's Bench, assizes*). O tem Watkin, *The Powers that Be Are Seated. Symbolism in English Law and in the English Legal System* (2004), 149–166.

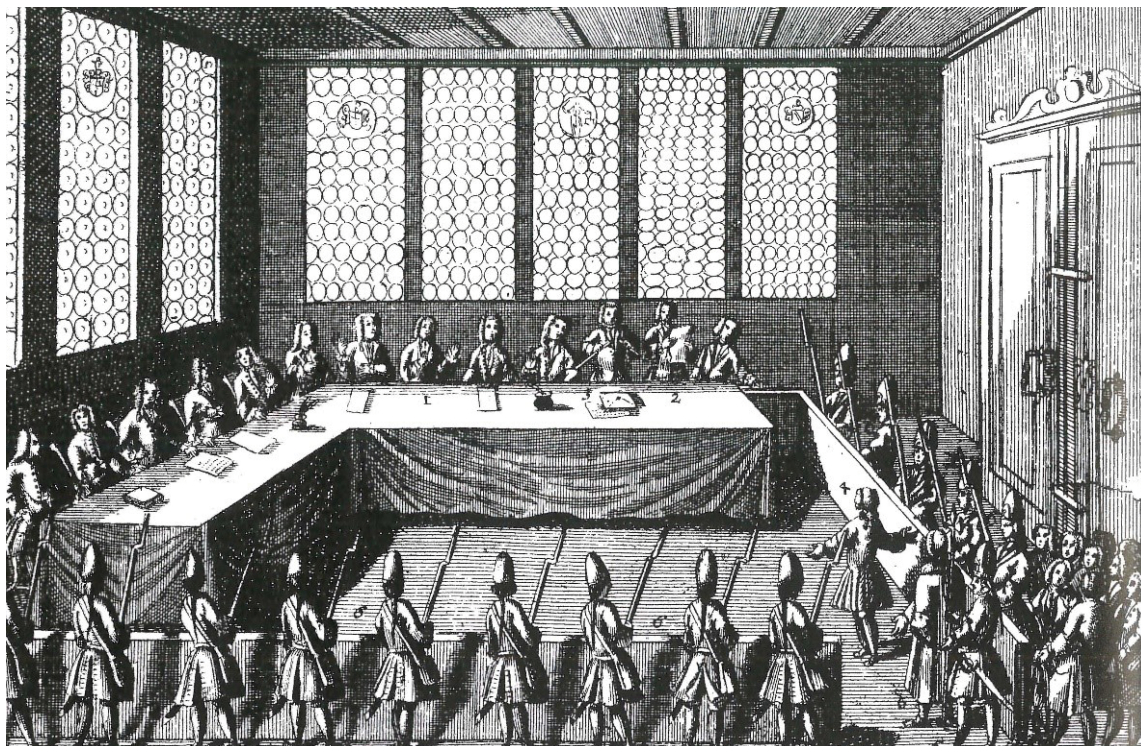
⁵¹ Marcell. D. 4, 1, 7 pr.: ... *pro tribunali te sedente* ...; Martial, Epigr. 98. O pojmo *pro tribunali* gl. Montini, »Pro tribunali sedentes«: La »Posizione« del giudice nel processo (2010), 1342 ss. Številne rimske vire o »sedečem« pretorju navaja Jungler, *Iudex sedens ex antiquitate derivatus* (1738), X–XIII.

⁵² Juvenal, *Saturae* 16, 13. O tem Otto, *De jurisprudentia symbolica exercitationum trias* (1730), 241.

⁵³ Valentin. Valens C. 2, 6, 6: *Quisquis igitur ex his, quos agere permisimus, vult esse causidicus, eam solam, quam sumit tempore agendi, sibi sciat esse personam, quousque causidicus est, nec putet quisquam honori suo aliquid esse detractum, cum ipse necessitatem elegerit standi et ipse contempserit ius sedendi.* (»Če pa kdo od tistih, ki smo jim dovolili, da tožijo, želi biti odvetnik, naj zagovarja le tistega klienta, ki ga je prevzel, in da je njegov zastopnik le toliko časa, dokler je odvetnik, in naj ne misli, da mu bo čast kakorkoli okrnjena, kajti obveznost, da stoji, si je izbral sam enako, kot je sam zavrnil pravičo sedenja.«) O sodnikovi *ius sedendi* kot nasprotju odvetnikovi *necessitas standi* glej Liva, *Il 'Iudex Pedaneus' nel Processo Privato Romano* (2012), 84 s.

⁵⁴ Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, 763, r. št. 16: »Wie der könig auf dem thron, sitzt der richter auf einem stuhl, ... Der richter muß sitzen ... sein aufstehen hindert den fortgang der verhandlung.« O sodnikovem sedenju kot simbolični gesti gl. Lepsius, *Das Sitzen des Richters als Rechtsproblem* (2013), 109–130. Gl. tudi SSpgl III, 69 §3.

⁵⁵ [D]ey richter sal sitten op syneme richtestole als eyn grysgrimmich lowe und slan den rechteren voit over den luchteren und dencken an dar strenge ordel. Deus (ur.), *Soester Recht: eine Quellen-Sammlung* (1969 ss), 366.

Čeprav tako izrecne omembe sodnikove geste drugod ne najdemo, je zelo verjetno enako pravilo veljalo tudi drugod po Evropi.⁵⁶ »Obredna drža« krivega sedenja naj bi simbolizirala sodnikovo neodvisnost in spokojnost, mogoče pa jo je šteti tudi za apotropejsko gesto.⁵⁷ Sodnik je moral sedeti zato, da je lahko sproščeno in premišljeno »z mirnim srcem in dušo ... odprl pot pogumu«. ⁵⁸ Sodnik je smel med sojenjem stati le v času grmenja in epidemij.⁵⁹ Stranke so morale ves čas sojenja stati.⁶⁰

Akt preloma sodne palice (Stuttgart, 1738).
Vir: Schild, *Geschichte des Verfahrens*. V: Hinckeldey, Ch. *Justiz in Alter Zeit* (Rothenburg ob der Tauber 2005), 196.

Za bistveno oblikovno prvino sojenja se je sodnikovo sedenje štelo tudi v rimsko-kanonskem postopku.⁶¹ Baldus je zahtevo, da sodnik sedi, razlagal v luči kanonskega prava in s sklicevanjem na Aristotela: »In veš, da sodniki ponekod običajno ne sedijo, temveč, kot piše Jakob Butriga, stojijo na tribunalu,

⁵⁶ Arlinghaus, *Gesten, Kleidung und die Etablierung von Diskursräumen im städtischen Gerichtswesen (1350–1650)* (2005), 476 s; Ostwaldt, *Aequitas und Justitia. Ihre Ikonographie in Antike und Früher Neuzeit* (2009), 103.

⁵⁷ Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, 763, r. št. 17; Ebel, Fijal, Kocher, *Römisches Rechtsleben im Mittelalter* (1988), 20; Erler, *Der Hochsitz in der deutschen Rechtsgeschichte* (1939), 177; Vilfan (*Pravna zgodovina Slovencev* (1961), 215) navaja rek: »Sédi krivo, sodi pravo.«

⁵⁸ Guazzo, *Rechtschaffener Richter*, 1688, C 3r. Navedek po Flechsig, *Von Causenflickern und Rittern der Rechte* (2021), 130.

⁵⁹ Kocher, *Zeichen und Symbole des Rechts* (1992), 141; Žepič, *Kužni privilegiji v občepравни doktrini in evropskih civilnih kodifikacijah* (2022), 16.

⁶⁰ Šele v 19. stoletju so obtožencu dovolili, da se je usedel, da bi lažje razumel vsebino obtožnice. Döhring, *Geschichte der deutschen Rechtspflege* (1953), 216.

⁶¹ Jungler, *Iudex sedens ex antiquitate derivatus* (1738).

ko razglašajo (sodbo). In zapiši si, da želijo nekateri doktorji civilnega prava reči, da sodba ne sme iziti, če sodnik ne sedi na tribunalu, toda kljub temu zavezuje, ko je izdana, to pa se graja v zadnjem poglavju ‚O pravnih pravilih‘ v *Liber Sextus*. Razlog tega določila je bil v tem, da se s premikanjem telesa premika tudi duša in tedaj ni v razumski stanovitnosti. Ko pa telo sedi, duša intelektualno deluje in zato pravi Aristotel v svoji knjigi o Fiziki, da postane duša s sedenjem in molčanjem preudarna, kajti ne razdaja uma drugim dejavnostim ... Ta slovesnost sedenja je bila vzpostavljena zaradi sodnikovega dostojanstva in je ni mogoče šteti za neznatno slovesnost, temveč za slovesnost substančne narave. In zaradi češčenja sodnikovega veličanstva je bila (ta slovesnost), kot pravi C. 2, 6, 6, 6, tudi uvedena.«⁶²

Sodniški ornat

Konec srednjega veka so v kontinentalni Evropi veljali strogi oblačilni redi, s katerimi je želela oblast vsaki družbeni skupini odmeriti njeno mesto v hierarhično oblikovani stanovski družbi.⁶³ Kot je razvidno iz iluminacij srednjeveških pravnih knjig (*codices picturati*), denimo Saškega zrcala, v predreceptijskem obdobju sodniki še niso nosili razpoznavne noše z značilno barvo, se je pa kot zunanji sodnikov atribut pojavljalo pokrivalo.⁶⁴ Receptcija rimskega prava in (sicer šele konec 18. stoletja povsem udejanjena) profesionalizacija pravosodja, sta soprispevali k poenoteni podobi sodniškega ornata.⁶⁵ Za učne juriste se je zlasti v univerzitetnih središčih uveljavila nošnja talarjev.⁶⁶ Besedna zveza *clericalis vestitus* ni pomenila kleriškega oblačila, temveč opravo vsakega učenjaka.⁶⁷ Srednjeveški jurist je bil redoma »kleriški jurist«, ki je prejel nižje posvečenje.⁶⁸ S tem je postal varovana »usmiljenja vredna

⁶² *Et scias quod in quibusdam locis de consuetudine iudices non sedent sed stant recit tamen pro tribunali, secundum Jacobum Butriga. Et nota quod quidam doctores iuris civilis dicere vulerunt, quod sententia non debet proferri, nisi iudex sedeat pro tribunali, tamen lata tenet et istud reprobat in capitulo ultimo de regulis iuris libro vi. Et ratio huius statuti fuit, quia cum movetur corpus, movetur anima et non est in soliditate rationis, sed cum sedet corpus, anima laborat circa intellectum et ideo dicit Aristoteles in libro Physic. quod sedendo et quiescendo fit anima prudens, quia non distrahitur intellectus ad aliam operam, ... Ista etiam solennitas sedendi est introducta propter honorem iudicum et non est levis solennitas cum fit de substantia et ob reverentiam maiestatis iudicum introducta ut l. quisquis in fin. § de postul (C. 2, 6, 6, 6). Baldus, *Super VII., VIII., et IX. codicis ... commentaria* (1539), 49.*

⁶³ O tem Hülsen-Esch, *Kleider machen Leute. Zur Gruppenrepräsentation von Gelehrten im Spätmittelalter* (1998), 225 ss.

⁶⁴ Hülle, *Richterkleidung* (1990), 1044.

⁶⁵ Ornat (lat. *ornatus*, obleka ali nakit) je bil uradna noša, ki so jo različni dostojanstveniki nosili ob slavnostnih priložnostih, s čimer so izkazovali, da delujejo v svojstvu nekega organa in da ima njihova funkcija posebno performativno razsežnost. Ornat so redoma sestavljali obleka, pokrivalo, rokavice, obuvalo, žezlo ipd.

⁶⁶ Ker je plašč z dolgimi rokavi segal običajno do gležnjev (lat. *talus*, gleženj), kar je bilo predpisano v statutih italijanskih pravnih fakultet, se je oblačila oprijela oznaka »talar«. Izvor naj bi imel v tunikah poznorimskih uradnikov. Kasneje je talar postal sinonim za duhovniško oblačilo. V francoskem jeziku se za talar uporablja sinonim *robe*, kar je razvidno iz generičnega poimenovanja visokega uradniškega plemstva (*gens de robe longue, noblesse de la robe*). O tem Schmidt-Wiegand, *Robe* (1990), 1092–1094.

⁶⁷ Kaufmann, *Die Geschichte der deutschen Universitäten II* (1888), 82.

⁶⁸ Govor je o *clerici coniugati*. O tem Kroeschell, Cordes, Nehlsen-von Stryk, *Deutsche Rechtsgeschichte 1250–1650* (2008), 42 s. Iz angleške besede za sodno slugo (clerc) je razvidno, da je bil ta prvotno klerik. O tem Bringemeier, *Priester- und Gelehrtenkleidung* (1974), 2.

Kip sv. Iva, svetniškega zavetnika juristov, v fasadni niši župnijske cerkve v Gradcu, Joseph Schokottnigg (1742). Svetnik nosi talar, bareto, knjigo in zvitek. (Fotografija: Ivan Smiljanič).

oseba« (*persona miserabilis*). Kdorkoli je posegel v njegovo telesno celovitost, se je podvrgel cerkvenemu sodstvu.⁶⁹ Nošnja akademskih oblačil je bila torej predpisana tako zaradi varnostnih razlogov kot zaradi želje po ohranjanju dostojanstva poklicne skupine.⁷⁰ Pariški bakalavri so morali od leta 1347

⁶⁹ Npr. po konstituciji Friderika Barbarosse, imenovani Authentica »Habita« (1188). Njeno besedilo gl. v Zeumer (ur.), *Quellensammlung zur Geschichte der deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit* (1913), št. 14.

⁷⁰ Prim. Garzoni, *Piazza universale* (1659), 1035: *Die Kleydung eines Richters soll auch ehrbar vnnnd gleichsamb Majestätisch seyn zur Anzeygung der Ehren vnnnd Nobilitet seines Ampts wie dann jedermännlich mußbekennen daß es ein hochehrlich vund adelich Ampt ist*. Prim. Amira in Schwerin, *Rechtsarchäologie. Gegenstände, Formen und Symbole germanischen Rechte* (1943), 31; Schäfer, *Imperii insignia* (1989), 18.

naprej priseči, da bodo vedno nosili *capa rotunda*, in sicer *ad honorem totius universitatis*.⁷¹

Sčasoma so se doktorandi neteoloških študijskih smeri, da bi se razlikovali od klerikov, začeli oblačiti v rdeče talarje z dodanimi ornamentalnimi krznenimi ovratniki, od 15. stoletja pa se kot dodaten atribut fakultetno izobraženih juristov pojavlja bareta.⁷² Tudi po tem, ko so zapustili študentske vrste, so učeni juristi še vedno ohranili svoj akademski ornat, kar je neposredno vplivalo tudi na ornat različnih svetnih dostojanstvenikov.⁷³ Učeni pravniki, tudi sodniki, so v iluminacijah srednjeveških rokopisov prikazani z do gležnjev segajočim plaščem z dolgimi rokavi (*cappa cum manicis*, *cappa manicata*, *tabardum*), ki je bodisi v škrlatni bodisi v roza barvi, praviloma pa je ozaljšan s krznenim ovratnikom.⁷⁴ Rdeča je bila tradicionalna sodniška barva, ki naj bi simbolizirala pretakanje človekove krvi in s tem usodnost sodniške vloge.⁷⁵ Rdeča je v krščanski simboliki barva Svetega duha, kar je v liturgiji še dandanes razvidno v poimenovanju pravnikom posvečene »rdeče« maše. Ta ponekod napoveduje začetek novega sodnega in študijskega leta.⁷⁶

Sodnik je v upodobitvah redno prikazan s pokrivalom, tipično z rdečo ali črno bareto (*birretum*),⁷⁷ celo z diademom s tremi lilijami. Bareta je imela dvojno funkcijo: služila je kot znamenje investiture in tudi znamenje pripadnosti določenemu sloju.⁷⁸ Za razliko od magistratskih insignij je bareta v prvi vrsti poklicna insignija učenih doktorjev (*insignium doctoralium*).⁷⁹ V zgodnjem novem veku so v nekaterih nemških deželah, da bi okrepili avtoriteto sodišč, zapovedali, da smejo naglavna pokrivala med sojenjem nositi

⁷¹ *Chartularium Universitatis Parisiensis*, 2. del, št. 1185, str. 680.

⁷² Bringemeier, *Priester- und Gelehrtenkleidung* (1974), 32.

⁷³ Schmidt-Wiegand, *Ornat* (1990), 1311.

⁷⁴ Hülsen-Esch, *Kleider machen Leute. Zur Gruppenrepräsentation von Gelehrten im Spätmittelalter* (1998), 232.

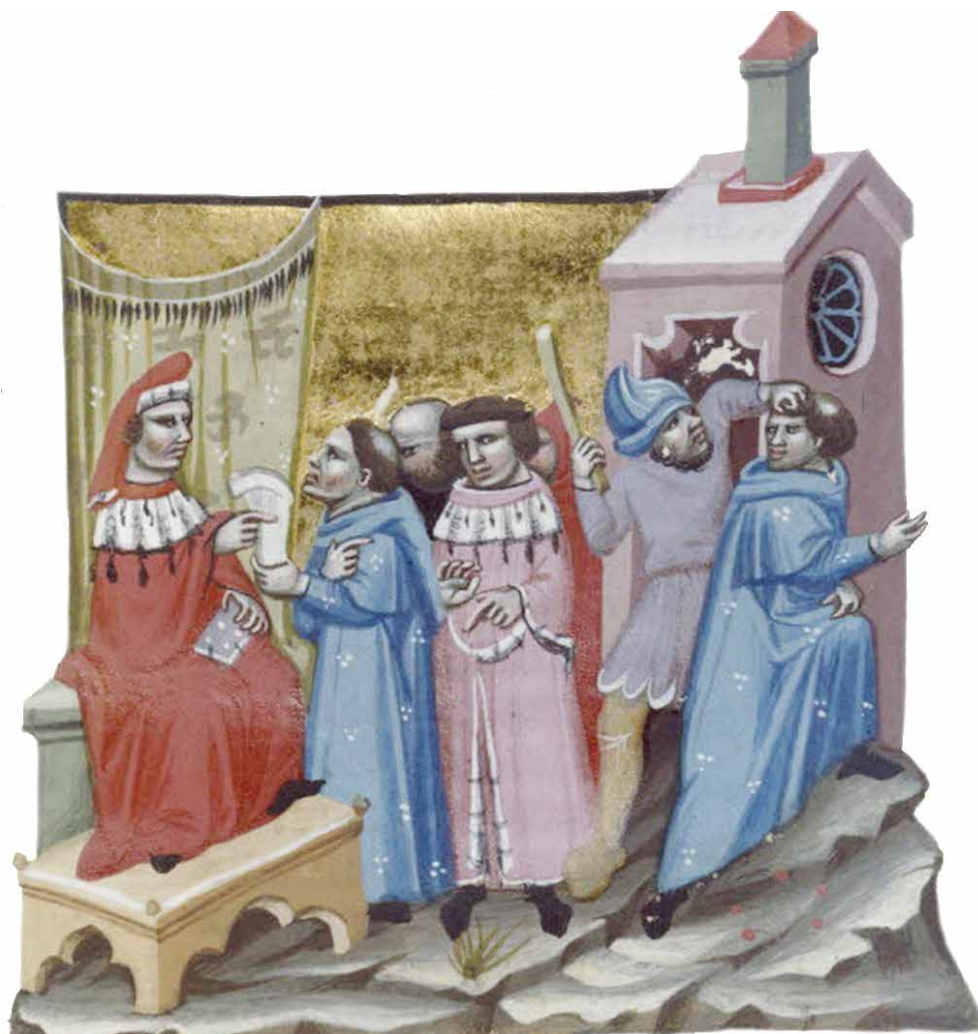
⁷⁵ Kocher, *Zeichen und Symbole des Rechts* (1992), 141.

⁷⁶ Rdeča maša se v Katoliški cerkvi obhaja za pripadnike pravniških poklicev in v nekaterih državah tradicionalno začne novo sodno leto. Na njej se s prošnjami obrača na Svetega Duha, da bi pravnike vodil k pravičnemu odločanju. Rdečo mašo so prvič obhajali v Parizu leta 1245. Ime je dobila po plamenom podobnih ognjenih jezikih, ki so simbolizirali Svetega duha, ko so se na binškošni dan spustili na apostole (Apd 2,1–4). Od tod škrlatna liturgična oblačila duhovnikov ter rdeč slavnostni sodniški ornat. O obhajanju maše v čast Svetemu duhu, ki je običajno sledila zaključku starega in napovedovala začetek novega študijskega leta, poroča že glosator Odofredus: *Et est consuetudo diutius obtenta in civitate ista, quod cantatur missa quando liber finitur, et ad honorem sancti Spiritus; et est bona consuetudo et ideo est tenenda.* (»Dolgo ustaljen običaj v tistem mestu [Bologni] je, ko se poje maša, ko je končana knjiga, in sicer v čast Svetemu Duhu; in to je lep običaj, ki se ga je zato potrebno držati.«) Savigny, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter III* (1822), 244, op. 233.

⁷⁷ Hülsen-Esch, *Kleider machen Leute. Zur Gruppenrepräsentation von Gelehrten im Spätmittelalter* (1998), 236. Bareta je bila okroglo ali štirikotno pokrivalo, pogosto ozaljšano z okrasjem, ki so ga nosili posvetni dostojanstveniki, npr. sodniki. Bireta pa je liturgično pokrivalo duhovnikov. Bringemeier, *Priester- und Gelehrtenkleidung* (1974), 126.

⁷⁸ Hülsen-Esch, *Kleider machen Leute. Zur Gruppenrepräsentation von Gelehrten im Spätmittelalter* (1998), 244.

⁷⁹ *Ibid.*, 245; Kocher, *Zeichen und Symbole des Rechts* (1992), 141.

Učeni sodnik sedi na sodnem stolu, nosi rdečo pokrivalo in rdeči sodniški ornat s hermelinskim ovratnikom. V roki drži knjigo. Iluminacija iz: *Infortiatum*. Latin 14340. Francoska nacionalna knjižnica.

izključno sodniki.⁸⁰ V baročni dobi nosijo sodniki tudi lasulje. Lasulja sicer v kontinentalnem pravosodju ni imela enake reprezentančne funkcije kot v angleškem pravosodju. Ponekod se kot znamenji sodnikove službe omenjata tudi prstan in veriga.⁸¹ Med opravo učenih juristov izstopajo tudi rokavice. V Padovi so v 14. stoletju predpisali, da mora bodoči doktor obeh prav (*doctor iuris utriusque*) izpraševalcem pri končnem izpitu podariti usnjene ali svilene rokavice.⁸²

Proti koncu 15. stoletja se je v Cesarstvu uveljavil gubast, spredaj odprt plašč z dolgimi in širokimi vrečastimi rokavi (*Schaube*). Po letu 1550, ko ta oprava ni bila več moderna, so se juristi začeli ponovno zatekati k srednjeveškim

⁸⁰ Döhring, *Geschichte der deutschen Rechtspflege* (1953), 216.

⁸¹ Baltl, *Rechtsarchäologie des Landes Steiermark* (1957), 50.

⁸² Hülsen-Esch, *Kleider machen Leute. Zur Gruppenrepräsentation von Gelehrten im Spätmittelalter* (1998), 248.

Na obsodilno kazensko sodbo
 pripeti deli razlomljene
 sodne palice. Sodbo je izdalo
 mestno sodišče Kahla v današnji
 zvezni deželi Turingija.
 Vir: Schild, Geschichte des
 Verfahrens. V: Hinckeldey,
 Ch. Justiz in Alter Zeit
 (Rothenburg ob der Tauber
 2005), 197.

Actum Cella den 13 May 1707.

Wundersam frucht nach 4. Woch, das
 Leugß nicht dem nicht Platz, in
 yunges des dem H. Anklagende
 gestanden, sondern sind erst
 nach die Folge zu abfolgend des
 Anwesenden Vindes abgefallen; auch
 H. 9. Woch anführen des dem
 des dem gerichtlich Befolgen
 Schmelzgewandten Fallgericht
 mit nachdem selbst, die ja
 bewändig, gefordert, das selbst
 denen Anwesen Vindes nach
 mehr sind Juchts jedem sind
 besondern des gelassen sind
 selbige sind das gebunden
 stänlich mit Juchts jedes ab
 besper, des ab besper, die selbe
 mit sich sind Leiden, die
 gebrosen gefunden, sondern
 ferner alle die selbst Anklage
 denen in gelungung sind sel.
 Act. 45. & seq. besper, die sel.
 selbige ferner selbst des gelassen,
 die Anwesen Vindes sind festung

talarjem.⁸³ V avstrijskih in nemških deželah so sodniki od 16. stoletja po španskem zgledu nosili zadržane in skoraj neugledne črne oprave,⁸⁴ kar je bilo denimo v ostrem nasprotju s francoskimi opravami sodnikov, zlasti na njihovih najvišjih sodiščih (*parlements*).⁸⁵ Ko so skušali v 17. in 18. stoletju nemški sodniki nadoknaditi modni zaostanek za francoskimi kolegi, jih je Stieler zasmehoval, da več ur stojijo pred ogledali, da si pripravijo lasuljo in počesejo brado, da nimajo nobene resne želje za študij in da so pohajkovalci, za katere je vsak dan nedelja.⁸⁶

Sodnikov talar je ponekod ozaljššan s perlami ali drugim okrasjem, ki je izkazovalo njegovo posebno dostojanstvo in družbeno moč. Sodnike iz cerkvenih vrst prepoznamo po tonzuri in rdečem plašču brez krznenega ovratnika.⁸⁷ Zdi se, da je oprava mestnih sodnikov, ki niso bili plemiči, temveč meščani, ponekod začela spominjati na plemiško opravo. Ne preseneča, da je Državni policijski red leta 1530 po izčrpnih opredelitvi, kaj sme nositi plemstvo, določil, da enaki privilegiji veljajo tudi za »doktorje in njihove soproge, da namreč nosijo obleke, nakit, verige, zlati prstan in druge stvari, ki pritičejo njihovemu stanu in svobodi«. ⁸⁸ Leta 1577 je nadvojvoda Karel v Policijskem redu za Notranjo Avstrijo sodnikom prepovedal nositi žamet, damast, svilo in saten ter srebrn in zlat nakit, saj je bilo navedeno dovoljeno le plemstvu in s plemstvom izenačenim privilegiranim poklicnim skupinam.⁸⁹ Med tako imenovano »plemstvo zaradi znanosti« (*nobilitas propter scientiam*) je sodila skupina učenih juristov,⁹⁰ kar pa mestni sodniki v notranjeavstrijskih deželah vse do sredine 18. stoletja praviloma niso bili.⁹¹

⁸³ Hülle, *Richterkleidung* (1990), 1044.

⁸⁴ Döhring, *Geschichte der deutschen Rechtspflege* (1953), 217.

⁸⁵ Francoski sodniki so nosili bogate rdeče toge z natančno predpisano sestavo (žamet, svila, saten, taft) in hermelskim ovratnikom ter zlato tkane barete. De La Roche-Flavin, *Treize Livres des parlements de France* (1617), 8. knjiga.

⁸⁶ *Das sind die Pflastertreter mit Perüquen / und aufgeknepelten Hofbarten / die zwey Stunden / vor dem Spiegel stehen / wenn sie ins Collegium oder zu Tisch gehen wollen. Lernen an statt der Rechte eine Französische Mine und Complimente machen / und wenn sie etwas schreiben, so ist's ein Jungserbrief, oder ein Sonnet auf einen unfreundlichen Blick den ihnen Jungser Lißchen gegeben. Spaziergänger, so alle Tage Sonntag halten / von denen gedachter.* Zanimiv je Stielerjev zbadljiv dodatek: *Qui vult Sanctorum celebrare singula festa, non poterit clarè cum Codice scire Digesta.* (»Kdor želi praznovati vsak svetniški praznik, ne more jasno s kodeksom poznati Digest.«) Stieler, *Der teutsche Advokat* (1678), 136.

⁸⁷ Hülsen-Esch, *Kleider machen Leute. Zur Gruppenrepräsentation von Gelehrten im Spätmittelalter* (1998), 230.

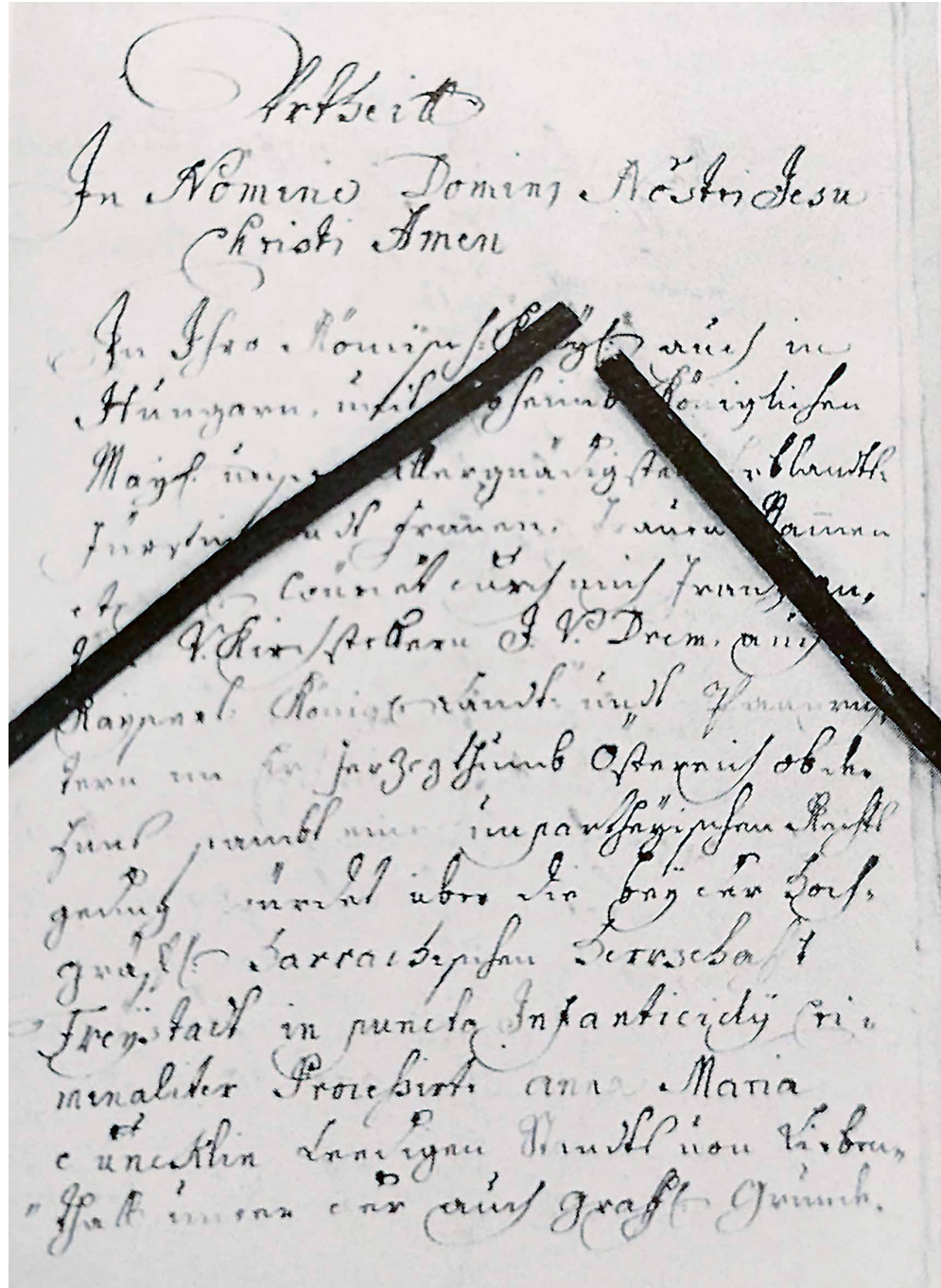
⁸⁸ Senckenberg; Schmauß (ur.), *Neue und vollständigere Sammlung der Reichs-Abschiede* (1747), 594.

⁸⁹ Ordnung guter Policey (Augsburg, 1588 [1577]), s. v. *Von Advocaten* in *Von Doctorn*.

⁹⁰ Kdor je pridobil naslov doktorja obeh prav, je bil izenačen z nižjim plemstvom. Gre za enega izmed redkih primerov vertikalne družbene prehodnosti, ki je bila neodvisna od položaja ob rojstvu ali od premoženja in se je najtesneje približala položaju v okviru cerkvene hierarhije, kjer se je lahko teoretično vsakdo povzpел od najrevnejšega študenta do najvišjega cerkvenega položaja. O tem Grundmann, *Vom Ursprung der Universität im Mittelalter* (1957), 19 in 24. Kot ugotavlja Kantorowicz (*The King's Two Bodies* (1997), 124), so doktorji prava že v 13. stoletju dosegli, da se jim priznava grofovska čast in da se jih ob bok cerkvenemu (*militas coelestis*) in posvetnemu plemstvu (*milita equestris*) uvršča kot tako imenovano *militia legum* (tudi: *milita litterata* oziroma *doctoralis*). Fitting, *Das Castrense peculium in seiner geschichtlichen Entwicklung und heutigen gemeinrechtlichen Geltung* (1871), 547.

⁹¹ Več o tem Žepič, *Transmissio actorum: pošiljanje sodnih spisov učenim pravnikom s poudarkom na razvoju v avstrijskih dednih deželah* (2022), 12–14.

Obsodilna kazenska sodba
 razglašena »v imenu našega
 Gospoda Jezusa Kristusa«, ki sta
 ji dodana oba konca prelomljene
 sodne palice.
 Zgornjeavstrijski muzej v Linzu.
 Vir: Schild, Die Geschichte der
 Gerichtsbarkeit (1980), 169.

Knjiga

Učeni sodnik je za razliko od srednjeveškega priučenega, laičnega sodnika prikazan s knjigo. Ta je bila od nekdanj insignija učenega jurista.⁹² Ilustratorji so želeli s tem atributom običajno opozoriti, da se je moral sodnik pri sojenju sklicevati na pisano pravno pravilo in tako samega sebe dojemati zgolj kot »usta zakona«.⁹³ Knjiga je sicer lahko predstavljala bodisi enega od obeh srednjeveških *corpora* – *Corpus iuris civilis* ali *Corpus iuris canonici* – bodisi Sveto pismo.

Janez iz Viterba je leta 1238 zapisal, da so bili sodniki tako rekoč duhovni, saj da je sodnik posvečen z Božjo navzočnostjo kar se je zrcalilo v tem, da je sodnik pred vsakim sojenjem položil prisego (*sacramentum*) in na mizi ves čas sojenja imel izvod Svetega pisma.⁹⁴ Tudi znameniti kanonist Hostiensis poroča, da je moral sodnik po prisegi, da bo sodil pravično, med sojenjem držati Sveto pismo.⁹⁵ Hostiensis je pri tem povzel Justinijanovo konstitucijo C. 3, 1, 14, ki je narekovala, da mora sodnik pred izrekom sodbe priseči na evangelij: »Odrejamo, da sodniki, ki odločajo po rimskem pravu, ... ne smejo začeti začetne faze sodnega postopka, če pred sodniški stol ne postavijo Svetega pisma; in to naj tam ne ostane le na začetka postopka, ampak tudi v vseh fazah obravnave do samega konca in branja končne sodbe.«⁹⁶

Sklep

Po zgodovinskem pregledu sodnih insignij v kontinentalni Evropi lahko sklenemo, da je bila sodnikova zunanja simbolna podoba v luči tako partikularnopravnega kot tudi občepravnega razvoja precej ubrana.

Razvojno cezuro v zgodovini insignij predstavlja 19. stoletje, ki nekatere stare insignije nadomesti z novimi. Najočitnejša primera sta odprava uporabe sodniške palice in meča, čemur je gotovo botrovalo preseganje miselnosti fevdalne družbe in z njo asociiranega krutega kazenskega pravosodja. Sodniška veriga, ki jo v prenekaterih sodobnih pravnih redih srečamo kot osrednji

⁹² Lück, *Insignien*, stolp. 1255–1256; Bauer, *Das Recht im Bild. Bildquellen des Mittelalters als Informationssträger für die Rechtsgeschichte* (2006), 282.

⁹³ Montesquieu, *De l'esprit des lois* (1822), 320.

⁹⁴ [N]am iudex alias sacerdos dicitur quia sacra dat ...; et alias dicitur: iudex dei presentia consecratur (C. 3, 1, 14, 2) ... dicitur etiam, immo creditur, esse deus in omnibus pro hominibus (C. 2, 58 (59), 2, 8). Janez iz Viterba, *De regimine civitatum*, c. 25, ed. Gaetano Salvemini, v: *Bibl. jurid. med. aevi*, 111, 226 (navedek po Kantorowicz, *The King's Two Bodies* (1997), 122, op. 105).

⁹⁵ *Debet autem iudex evangelia a principio usque ad finem coram se tenere, sciturus quod sicut iudicatur homines, et ipse iudicabitur a Deo. Hostiensis, Summa Aurea*, Venetiis 1570, lib. 2, tit. 1, f. 117v, num. 10. O tem Decock, *Theologians and Contract Law* (2013), 27.

⁹⁶ *Iust. C. 3, 1, 14.*

reprezentančni simbol (vrhovnega) sodišča, se pred 19. stoletjem zunaj univerzitetnega okolja in mestne magistrature le redko pojavlja.⁹⁷ Enako ahistorična kot sodniška veriga je tudi raba »sodniškega kladivca« (*gavel*), ki ima domovinsko pravico v angloameriški pravni kulturi. Zanimivo je tudi, da od 19. stoletja dalje sodnik ob izreku sodbe, ki je ključen sodni performativni akt, enako kot stranke in javnost stoji.⁹⁸ Gesta, ki jo danes lahko štejemo za izraz spoštovanja do izreka sodbe v imenu vladarja oziroma ljudstva,⁹⁹ v starejši evropski pravni zgodovini nima primere. Vse do 19. stoletja so sodniki *moraliter* med postopkom in izrekom sodbe *sedeti*. Pravzaprav se je pri nas kot edina zgodovinsko izpričana sodniška insignija ohranila le sodniška toga.¹⁰⁰

Podobe sodnika v srednjeveških rokopisih sicer ne smemo nekritično jemati kot merodajnega prikaza njegove dejanske pojavnosti. Iluminacije so bile v vsem svojem simbolizmu način komunikacije. Slednja je njihovem uporabniku posredovala sporočilo o pravniškem *habitusu*, celoviti podobi (»image«) pravnika, ki ga oblikuje in mu hkrati narekuje življenjski slog, jezikovni kod, okus in zunanjo pojavnost, ki se izraža prek obleke, drže in simboličnih znamenj (insignij).¹⁰¹ Sodobni pomen sodniškega ornata (poleg povsem praktičnega razlikovanja procesnih vlog glede na barvo toge) je v sodnikovem simbolnem razosebljanju (depersonalizaciji). Medtem ko opravlja službeno funkcijo, zasleduje javni in ne osebni interes. Sodniške insignije izgrajujejo identiteto sodnikov kot poklicne skupine, stranke, ki imajo z njimi opravka, pa opominjajo, da imajo opraviti s transpersonalno državno institucijo, ki naj jo organ prek insignij – opredmetenj abstraktne pravne osebe – zgolj predstavlja.

⁹⁷ O verigi Lüeck, Kette (2011), stolp. 1717–1720.

⁹⁸ Po 4. odstavku 322. člena Zakona o pravnem postopku morajo vsi navzoči (vključno s sodnikom) stoje poslušati branje izreka sodbe. Enako določa tudi 5. odstavek 360. člena Zakona o kazenskem postopku.

⁹⁹ Erler, Richterstuhl (1990), 1058.

¹⁰⁰ Gl. 167. člen Sodnega reda (Uradni list RS, št. 87/16 in 127/21), ki določa, da je službeno oblačilo sodnika sodniška toga, tj. posebno vrhnje oblačilo črne barve. Kroj in blago toge sta enotna za vse sodnike. V 168. členu je določeno, da mora imeti sodnik na levi rami toge pripeto znamenje sodnika, ki ga sestavljata trak in priponka. Trak je črne barve in je na sprednjem spodnjem robu enake barve kot priponka. Priponka je okrogli znak s tehtnico. Sodniki prvostopenjskih sodišč imajo priponko bele barve, sodniki višjih sodišč rdeče barve in sodniki vrhovnega sodišča zlate barve. Predsednik vrhovnega sodišča ima okoli vratu še verigo zlate barve. Po 169. členu Sodnega reda je sodnik zavezan nositi togo prek svojega oblačila pri opravljanju sodniške službe, vselej pa pri vodenju in sodelovanju na narokih, glavnih obravnavah, sejah senata, sejah sodnega sveta in personalnih svetov, na občni seji, ob prisegah sodnikov porotnikov in notarjev ter na letnih konferencah sodnikov. Na zaprtih sejah senata nošenje toge ni obvezno. Pri zunanjem poslovanju in kadar sodnik v javnosti nastopa kot predstavnik sodišča, ima na svojem običajnem oblačilu sodniško priponko. Sodnik je dolžan skrbeti za dostojen videz in vzdrževanje toge. Po 20. členu Zakona o ustavnem sodišču (Uradni list RS, št. 64/07 – uradno prečiščeno besedilo, 109/12, 23/20 in 92/21) v zvezi z 9. členom Poslovnika Ustavnega sodišča (Uradni list RS, št. 86/07, 54/10, 56/11, 70/17 in 35/20) tudi ustavni sodniki nosijo službena oblačila, kadar javno izvršujejo svojo funkcijo. Službeno oblačilo je ogrinjalo, katerega obliko in barve določi Ustavno sodišče. O drugih sodniških insignij (npr. sodnem stolu) in o sorodnih vprašanjih, denimo o prostorski zasnovi razpravne dvorane, zakonodaja ne daje podrobnejših napotil. Po 28. členu Sodnega reda morata biti v vsaki razpravni dvorani in v prostorih, kjer so seje senatov z udeležbo strank, nameščena grb Republike Slovenije in ura, pri čemer naj bi bil grb praviloma nameščen na steni za sodnikom, ura pa na nasprotni steni.

¹⁰¹ O pojmu *habitus* gl. temeljno Bourdieu, *Esquisse d'une théorie de la pratique* (2000), 256 ss. O tem Rehbein, *Die Soziologie Pierre Bourdieus* (2016), 86–87.